

بسم الله الرحمن الرحيم

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب فاطمه شخص توکلیان دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته حقوق جزا و جرم شناسی که در تاریخ ۱۳۹۴/۴/۱۳ از پایان نامه خود تحت عنوان «بازداشت موقت در حقوق ایران و اسناد بین الملل» با کسب نمره ۱۷/۵ و درجه خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم :

۱) این پایان نامه / رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آنرا در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

۲) این پایان نامه / رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه یا رساله را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد، مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

فاطمه شخص توکلیان

تاریخ و امضاء:

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد علوم و تحقیقات شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه حقوق

پایان نامه برای دریافت کارشناسی ارشد در رشته حقوق (M.A)

گرایش جزا و جرم شناسی

عنوان:

قرار بازداشت موقت در حقوق ایران و اسناد بین المللی

استاد راهنما:

دکتر محمد فاضل صدری

استاد مشاور:

دکتر سید محمود مجیدی

نگارش:

فاطمه شخص توکلین

تابستان ۱۳۹۴

تقدیر و تشکر :

با تشکر و سپاس از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر محمد فاضل صدری که از محضر پر فیض تدریستان بهره ها برده ام .

با امتنان بی کران از مساعدت های بی شائبه ی جناب آقای دکتر سید محمود مجیدی که قبول زحمت نموده و مشورت های ایشان مرا یاری داد.

با تقدیر و تشکر فراوان خدمت پدر و مادر بسیار عزیز ، دلسوز و فداکارم که پیوسته جرعه نوش جام تعلیم و تربیت ، فضیلت و انسانیت آن ها بوده ام و همواره چراغ وجودشان روشنگر راه من در سختی ها و مشکلات بوده است.

با سپاس بی دریغ خدمت استاد داور ارجمند که قبول زحمت نموده اند.

با کمال تشکر از تمامی اساتیدی که مرا در این راه یاری کردند.

تقدیم :

تقدیم به پدر و مادر مهربانم که هر لحظه وجودم را از چشمه سار پر از عشق چشمانشان سیراب می کنند و در سختی ها و دشواری های زندگی همواره یآوری دلسوز و پشتیبانی محکم و مطمئن برایم بوده اند.

تقدیم به استاد گرامیم جناب آقای دکتر محمد فاضل صدری او که آموخت مرا تا بیاموزم.

تقدیم به همسر عزیزم که با محبت و صبرش در تمامی لحظات رفیق راه بود.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده فارسی	۱
مقدمه	۲
الف: بیان موضوع	۲
ب: سوالات تحقیق	۲
پ: فرضیه های تحقیق	۳
ج: اهداف و کاربردها	۴
ح: روش تحقیق	۴
ی: معرفی پلان	۴
بخش نخست: ماهیت، پیشینه و مبانی بازداشت موقت	۵
فصل نخست: ماهیت و پیشینه بازداشت موقت	۵
مبحث اول: ماهیت و اقسام بازداشت موقت	۶
گفتار اول: تعریف بازداشت موقت	۷
گفتار دوم: تمیز بازداشت موقت از مفاهیم مشابه	۸
بند اول: بازداشت موقت و توقیف (دستگیری)	۸
بند دوم: بازداشت موقت و تحت نظر داشتن	۸
بند سوم: بازداشت موقت و جلب	۹

بند چهارم: بازداشت موقت و حبس	۱۰
گفتار سوم: اقسام بازداشت موقت	۱۱
بند اول: بازداشت موقت اختیاری و اجباری	۱۱
بند دوم: بازداشت موقت حقوقی و کیفری	۱۴
بند سوم: بازداشت موقت قانونی و غیر قانونی	۱۵
مبحث دوم: سابقه تاریخی بازداشت موقت	۱۶
گفتار اول: عصر باستان	۱۸
گفتار دوم: دوران میانه	۲۱
گفتار سوم: دوران معاصر	۲۲
فصل دوم: مبانی بازداشت موقت	۲۴
مبحث اول: ادله مشروعیت بازداشت موقت	۲۴
گفتار اول: پیامدهای مثبت اجتماعی و فردی	۲۴
بند اول: حمایت از جامعه	۲۵
بند دوم: حمایت از متهم	۲۶
بند سوم: حمایت از متهم	۲۷
گفتار دوم: ممانعت از اخلاف در اجرای عدالت کیفری	۲۸
بند اول: جلوگیری از امحای آثار جرم	۲۹
بند دوم: جلوگیری از پنهان شدن و متواری شدن متهم	۳۰

بند سوم: جلوگیری از اعمال فشار بر شهود و مطلعین و سایر اشخاص	۳۲
بند چهارم: حفظ دلایل و امارات	۳۳
بند پنجم: جلوگیری از تبانی متهم با دیگران	۳۴
مبحث دوم: ادله عدم مشروعیت بازداشت موقت	۳۵
گفتار اول: نقض حق آزادی متهم	۳۵
بند اول: حمایت از آزادی	۳۶
الف) مفهوم، انواع و قلمرو آزادی	۳۶
ب) مفهوم آزادی تن و حدود و مصادیق آن	۳۷
بند دوم: تضمین حق آزادی	۳۹
الف) تضمین حق آزادی متهم در حقوق ایران	۳۹
ب) تضمین حق آزادی متهم در اسناد بین المللی	۴۱
گفتار دوم: نقض اصل برائت	۴۳
الف) معنا و پیشینه اصل برائت	۴۴
ب) مبنای حجیت و تضمین اصل برائت	۴۵
۱- ضمانت های اصل برائت در حقوق ایران	۴۶
۲- تضمین اصل برائت در اسناد بین المللی	۴۷
ج) تأثیر سوء در سرنوشت پرونده کیفری	۴۹
د) تعارض بازداشت موقت با برخی نهادهای کیفری	۵۰

۵۱.....	ذ) حرفه ایی شدن بازداشت شدگان
۵۲.....	ی) جبران ناپذیر بودن بازداشت با حکم برائت متهم
۵۵.....	بخش دوم: ضوابط، جهات و مدت زمان قانونی بازداشت موقت
۵۵.....	فصل اول: ضوابط و جهات قانونی قرار بازداشت موقت
۵۵.....	مبحث اول: ضوابط کلی صدور قرار بازداشت موقت
۵۵.....	گفتار اول: انحصاری و استثنایی بودن
۵۶.....	گفتار دوم: مسبوق بر تفهیم اتهام بودن به متهم
۵۸.....	گفتار سوم: متجاوز نبودن مدت بازداشت از حداقل مجازات قانونی اتهام انتسابی
۵۹.....	گفتار چهارم: موجه و مستدل بودن
۶۰.....	مبحث دوم: جهات قانونی بازداشت موقت
۶۰.....	گفتار اول: جهات اختیاری بازداشت موقت
۶۱.....	بند اول: بازداشت بر مبنا نوع مجازات
۶۲.....	بند دوم: بازداشت بر مبنا میزان مجازات
۶۲.....	بند سوم: بازداشت بر مبنا نوع جرم
۶۳.....	بند چهارم: بازداشت بر مبنا وضعیت خاص متهم
۶۴.....	بند پنجم: بازداشت بر مبنا مطالبه اولیاء دم در قتل عمد
۶۴.....	گفتار دوم: جهات اجباری بازداشت موقت
۶۶.....	بند اول: بازداشت بر مبنا نوع جرم و میزان مجازات

بند دوم: بازداشت بر مبنا سوابق محکومیت کیفری	۶۸
بند سوم: بازداشت بر مبنا وضعیت خاص متهم	۷۰
بند چهارم: بازداشت موقت بر مبنا قوانین خاص	۷۱
فصل دوم: مدت بازداشت موقت و روش احتساب آن در محکومیت کیفری	۷۴
مبحث اول: مدت بازداشت موقت	۷۴
گفتار اول: مدت بازداشت موقت در بازداشت اختیاری	۷۵
گفتار دوم: مدت بازداشت موقت در بازداشت اجباری	۷۶
بند اول: موارد تداوم بازداشت متهم تا صدور حکم	۷۶
بند دوم: مواردی که بازداشت متهم برای مدتی الزامی است	۷۷
بند سوم: تمدید قرار بازداشت موقت	۷۸
بند چهارم: مدت بازداشت موقت در اسناد بین المللی	۸۰
مبحث دوم: روش محاسبه مدت بازداشت موقت در محکومیت کیفری	۸۱
گفتار اول: نظام محاسبه قانونی	۸۱
گفتار دوم: نظام محاسبه قضائی	۸۲
گفتار سوم: نظام عدم مطلق محاسبه	۸۲
بخش سوم: تشریفات قانونی بازداشت موقت	۸۳
فصل نخست: تشریفات قانونی ناظر به صلاحیت	۸۳
مبحث اول: مقام های صلاحیتدار برای صدور قرار بازداشت موقت	۸۴

گفتار اول: مقام های صالح طبق قانون تشکیل دادگاه های عمومی و انقلاب م. ۱۳۷۸..... ۸۵	۸۵.....
بند اول: قاضی دادگاه	۸۵.....
بند دوم: قاضی تحقیق	۸۶.....
بند سوم: رئیس حوزه قضائی	۸۷.....
گفتار دوم: مقامات صلاحیتدار طبق قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه های	
عمومی و انقلاب	۸۸.....
مبحث دوم: مقامات صلاحیتدار برای تأیید قرار بازداشت موقت	۹۱.....
گفتار اول: مقررات ناظر به اختلاف بین مقام صدور و تأیید قرار بازداشت موقت	۹۲.....
گفتار دوم: سرنوشت متهم در فاصله زمانی بین صدور تأیید قرار بازداشت موقت	۹۴.....
گفتار سوم: موارد صدور قرار بازداشت موقت بی نیاز از تأیید مقام قضایی دیگر	۹۷.....
فصل دوم: تشریفات ناظر به تضمین حقوق متهم	۹۸.....
مبحث اول: حقوق متهم تحت بازداشت	۹۸.....
گفتار اول: حق ملاقات با خانواده و نزدیکان	۹۹.....
گفتار دوم: حق داشتن ملاقات با وکیل	۱۰۱.....
گفتار سوم: حق اطلاع از اخبار و دسترسی به وسایل ارتباط جمعی	۱۰۵.....
گفتار چهارم: حق اعتراض به بازداشت موقت	۱۰۶.....
گفتار پنجم: حق تقاضا فک قرار بازداشت موقت	۱۰۹.....
مبحث دوم: وظایف مرجع تعقیب کیفری در تضمین حقوق متهم	۱۱۱.....

گفتار اول: تفهیم و ابلاغ قرار به متهم	۱۱۲
گفتار دوم: تفکیک بازداشتگاه بزرگسالان از اطفال	۱۱۶
گفتار سوم: مراقبت های پزشکی از متهم در بازداشتگاه	۱۲۰
فصل سوم: تشریفات ناظر به اعتراض و تجدید نظرخواهی در مورد بازداشت موقت	۱۲۱
مبحث اول: اشخاص و مراجع صلاحیتدار	۱۲۳
گفتار اول: اشخاص واجد صلاحیت اعتراض و تجدید نظرخواهی	۱۲۳
گفتار دوم: مراجع واجد صلاحیت رسیدگی به اعتراض و تجدیدنظرخواهی	۱۲۷
مبحث دوم: مهلت اعتراض و تجدید نظرخواهی	۱۲۹
گفتار اول: مهلت اعتراض و تجدیدنظرخواهی متهم	۱۲۹
گفتار دوم: مهلت رسیدگی به اعتراض و تجدید نظرخواهی	۱۳۲
مبحث سوم: الغاء قرار بازداشت و ضمانت اجرای بازداشت غیر قانونی	۱۳۴
گفتار اول: موارد الغاء قرار بازداشت	۱۳۵
گفتار دوم: ضمانت اجرای بازداشت غیر قانونی	۱۳۸
بند اول: ضمانت اجرای بازداشت غیر قانونی در ایران	۱۳۸
بند دوم: ضمانت اجرای بازداشت غیر قانونی در اسناد بین المللی	۱۴۵
نتیجه گیری	۱۴۹
پیشنهادهات	۱۵۳
منابع و مأخذ	۱۵۵
چکیده انگلیسی	۱۶۲

چکیده :

بازداشت موقت در قالب یک اقدام محدود کننده و سلب آزادی افراد از گذشته مورد توجه عالمان حقوق کیفری در بیشتر کشورها بوده است. و بدون تردید یکی از ابزار مهم و ضروری در رسیدگی به امور کیفری می باشد. تا آنجا که هیچ کدام از سیستم های فعلی نمی توانند خود را از آن بی نیاز بدانند.

اسناد بین المللی متعهدی در زمینه حمایت از آزادی افراد در مقابل بازداشت موقت توسط مدافعان حقوق بشر و سازمان های بین المللی صادر شده است. و همچنین اسنادی در زمینه پیروی از بازداشت موقت به چشم می خورد.

قرار بازداشت موقت در تعریف کلی یکی از مهمترین قرارهای تأمین جزایی می باشد که مقنن طبق ضوابط و شرایطی اعمال آن را در اختیار قضات دادگاه های کیفری قرار می دهد. سلب کردن آزادی متهم و زندانی کردن او در حین تحقیقات مقدماتی توسط مقام قضایی از طرفی خلاف اصل برائت و مغایر با اصل آزادی متهم می باشد و از طرفی ضرورت تحقیق و جلوگیری از تضییع حقوق بزه دیدگان استفاده از این قرار را توجیه می نماید. پژوهش و جستجو در رویه دادگاه های کیفری در سطح بین المللی در خصوص قرار بازداشت موقت و همچنین حمایت از آزادی افراد می تواند بیانگر میزان بهره مندی دادگاه ها از این اسناد باشد همین گونه بررسی حقوق داخلی در زمینه بازداشت موقت در قالب یک تأمین کیفری می تواند نمایانگر این مطلب باشد که میزان بهره وری حقوق داخلی از اسناد بین المللی بشری به چه اندازه است همینطور بر پایه ی این موضوع مشخص می شود که سیاست تقنینی حقوق داخلی بیشتر به کدام سمت تمایل دارد. آیا متمایل به سمت اسناد بین المللی می باشد یا به قواعد و رویه ی دادگاه های بین المللی در پایان پژوهش پیرامون این موضوع در پویایی حقوق داخلی کمک شایانی می نماید.

کلید واژگان : بازداشت موقت ، توقیف احتیاطی ، اسناد بین المللی ، سلب آزادی ، متهم

مقدمه :

(الف) بیان موضوع :

آزادی بزرگترین بخشش الهی است که خداوند متعال به بندگان خود اعطا نموده است این آزادی مهم ترین و عالی ترین ارزش های انسانی و مافوق همه ارزش های مادی دیگر است. سلب آزادی از اشخاص با فطرت انسانی آن ها سنخیت ندارد زیرا آزادی با سرشت آدمی آمیخته و از طبیعت او جدا شدنی نیست. آزادی از جهات مختلف باید مورد حمایت قانونگذار قرار گیرد مهم ترین آزادی ، آزادی تن انسان است بر طبق این آزادی فرد می تواند از هر نقطه زمین به نقطه ای دیگر آن مسافرت و نقل مکان نماید بدون اینکه بر سر راه خود مانعی پیدا کند و از توقیف بدون دلیل محفوظ می باشد آزادی از زوایای مختلف توسط اسناد بین المللی و داخلی مورد حمایت همه جانبه ای قرار گرفته است یکی از پیامدهای آزادی پذیرش اصل برائت است اصل برائت یعنی اینکه در موارد شک و تردید نسبت به مجرم بودن متهم به نفع وی حکم داده شود و تا زمانی که گناه او اثبات نشده بی گناه فرض شود و با تمسک به این اصل ، متهمان از هر گونه تعرض و بازداشت در امان خواهند بود.

اصل برائت در کلیه نظام های حقوقی به عنوان یک رکن اصلی و اساسی در آیین دادرسی اعمال می گردد و انعکاس صریح و قاطعانه در حقوق جهان و اسناد بین المللی پیدا کرده است این اصل هم تأمین کننده حقوق دفاعی متهم و هم تضمین کننده آزادی و حیثیت وی است. بی تردید یکی از حساس ترین مراحل دادرسی کیفری مرحله اخذ تأمین از فردی است که در مظان اتهام قرار گرفته است. پس از انجام تحقیقات مقدماتی نوع تأمینی که توسط مقام قضایی برای متهم در نظر گرفته می شود بستگی به اهمیت بزه انتسابی ، دلایل توجه اتهام و سوابق متهم دارد. در این تحقیق سعی شده است مقررات آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری راجع به بازداشت موقت مورد بررسی قرار گیرد و با معیارهای مذکور در اسناد بین المللی مقایسه شود و ابهامات و تعارضات موجود در قانون مذکور نشان داده شود.

(ب) سوالات تحقیق :

در این بخش به بیان سوالات کلی که تحقیق بر اساس آن انجام گرفته است می پردازیم.

۱- آیا قرار بازداشت موقت در دادرسی ایران از پیشینه بین المللی برخوردار است ؟

۲- آیا تعارضی بین قرار بازداشت موقت در ایران با اسناد و مدارک بین المللی وجود دارد؟

۳- آیا با صدور این قرار حقوق متهم مورد تعرض قرار نمی گیرد؟

پ) فرضیه های تحقیق :

ابتدا در پاسخ به سؤال اول که در مورد پیشینه بین المللی این تأمین کیفری است با مروری بر سوابق و اسناد بین المللی و نیم نگاهی به حقوق کیفری دیگر کشورها و تطبیق آن با قانون آیین دادرسی کیفری جمهوری اسلامی ایران می توان به این نتیجه رسید که این قرار تأمین کیفری نیز از پشتوانه های بین المللی برخوردار بوده و همان گونه که در قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران علاوه بر دکترین و فتاوی معتبر فقهی سر منشاء تدوین قوانین بوده است در برخی از موارد قانون گذار از اسناد بین المللی در زمینه قرار بازداشت موقت پیروی کرده است که به تفصیل راجع به این موضوع در این تحقیق صحبت به میان می آوریم.

۲- همان گونه که می دانیم قرار بازداشت موقت مخالف اصل آزادی تن یا همان اصل برائت می باشد و در بیشتر اسناد بین المللی و همچنین قانون آیین دادرسی کیفری جمهوری اسلامی ایران اصل بر احترام به آزادی اشخاص بوده است و لیکن می توان گفت تفاوت هایی در قانون ما و اسناد و مدارک بین المللی وجود دارد. به صورت کلی می توان گفت هر دو مورد از یک رویه پیروی کرده و در یک چارچوب می باشد اما گاهی در این موارد تغییرات و تعارضاتی در این میان وجود دارد. در این تحقیق به جستجوی پاره ای از این موارد خواهیم پرداخت.

۳- صدور قرار بازداشت موقت همچنان که گفتیم مخالف با اصل برائت و آزادی تن انسان می باشد و لیکن برای حفظ نظم و امنیت در جامعه گاهی اوقات قانون گذار تدابیری را می اندیشد به منظور جلوگیری از هرج و مرج و بی نظمی که قرار بازداشت موقت یکی از آن تدابیر می باشد هر چند که در برخی از موارد ممکن است حقوق برخی از متهمان مورد تعرض قرار گیرد ولی با نگاهی کلی می توان گفت ضمانت اجرایی برای جلوگیری از بسیاری جرایم خطرناک می باشد. در قانون آدک کشور ما مصوب سال ۱۳۷۸ در مواد ۳۲ و ۳۵ قرار بازداشت موقت پیش بینی شده است هر چند که این اشکال می توان به این مواد وارد دانست که قاضی را مجبور به انتخاب قرار بازداشت موقت در بسیاری از موارد کرده است و اشکالاتی دیگر که در موارد بعد آن به طور دقیق تر اشاره می کنیم. در قانون آدک مصوب ۱۳۹۲ درم ۲۳۷ در مورد بازداشت موقت سخن به میان آمده و موارد آن را محدود تر و همچنین در صدد حذف قرار بازداشت موقت اجباری نیز بوده است. این قانون بیشتر به حمایت از متهم پرداخته به گونه ای که

قرار های تأمین کیفری را نیز افزایش داده و حتی الامکان از بازداشت موقت متهم جلوگیری کرده است. با بیان این توضیحات می توان چنین نتیجه گرفت اگر چه حقوق متهم ممکن است مورد تعرض قرار گیرد ولی در پاره ای از موارد قانون گذار مجبور به صدور این قرار است و جامعه نیز از این مهم حمایت کرده است.

ج: اهداف و کاربردها :

هدف در این تحقیق این است که ما قرار بازداشت موقت که در حقوق ایران جزء قرارهای تأمین کیفری و از جمله شدیدترین این قرار ها می باشد را با اسناد و مدارک و نمونه های مشابه بین المللی مقایسه کرده و به ارزیابی آنها بپردازیم در صورت لزوم به بیان کاستی ها و نقایص این قرار را بیان کرده و با بیان راهکاری در جهت برطرف کردن آن گام برداریم.

ح : روش تحقیق :

روش تحقیق در این پایان نامه کتابخانه ای است و با کمک فیش برداری انجام گرفته است. در این تحقیق جامعه آماری و دیگر روشها مورد استفاده قرار ننگرفته و از روش استدلال منطقی استفاده کرده ایم.

ی: معرفی پلان :

این تحقیق به سه بخش تقسیم می شود و هر بخش فصول مربوط به خود را دارا می باشد در بخش نخست ابتدا به ماهیت قرار بازداشت موقت و اقسام آن و همچنین تعریف بازداشت موقت و تمیز بازداشت موقت از مفاهیم مشابه و این قبیل موارد می پردازیم. بعد از آن پیشینه و سابقه تاریخی این قرار را در دورانهای مختلف مورد بررسی و ارزیابی قرار داده ایم و مبانی بازداشت موقت و ادله مشروعیت و پیامدهای مثبت فردی و اجتماعی قرار بازداشت موقت را تحلیل می کنیم. درباره ی ادله عدم مشروعیت بازداشت موقت به بحث می پردازیم. در بخش دوم از این تحقیق به بیان ضوابط و جهات قانونی بازداشت موقت پرداختیم از جمله ضوابط عمومی در مورد بازداشت موقت ، می توان به موجه و مستدل بودن ، مؤخر بودن بر تفهیم اتهام و استثنایی و انحصاری بودن اشاره داشت. جهات قانونی بازداشت موقت ، جهات اجباری و اختیاری است که در قسمت مورد نظر به توضیح آن می پردازیم. در فصل دوم مدت بازداشت و شیوه احتساب آن را مورد نقد و بررسی قرار می دهیم .

بخش سوم این تحقیق را به تشریفات قانون بازداشت موقت پرداختیم و همچنین در مورد مقامات صالح برای صدور قرار بازداشت توضیحات لازم را ارائه می کنیم و در زمینه اختلاف بین مقامات صدور و تأیید قرار نیز به بحث می نشینیم. بازداشت غیر قانونی را به تفضیل توضیح داده و شرایط الغاء قرار بازداشت و موارد آن را بیان خواهیم کرد در پایان همانند تمامی تحقیقات نتیجه و پیشنهاد خود را در زمینه این تحقیق بیان کرده ایم. امید است مورد استفاده حقوقدانان محترم قرار گیرد.

بخش نخست : ماهیت ، پیشینه مبانی بازداشت موقت:

این بخش از دو بخش تشکیل شده که هر بحث شامل دو فصل می باشد. فصل نخست که در زمینه ماهیت و پیشینه بازداشت موقت به توضیح پرداخته و فصل دوم که شامل مبانی بازداشت موقت می باشد. و در داخل هر فصل به صورت جزئی تر در زمینه همان فصل توضیحات مفصلی آورده شده است.

فصل نخست : ماهیت ، پیشینه و مبانی بازداشت موقت:

منظور از قرار بازداشت موقت قرار است که به موجب آن مفاد قضایی آزادی متهم را با زندانی نمودن وی در جریان تمام یا قسمتی از تحقیقات مقدماتی و یا پس از آن سلب می نماید. بازداشت و حبس از زمان های دیرباز البته نه به شکل امروزی بوده است. افلاطون برای نگهداری متهمان و محکومان بد سابقه و حرفه ای سه نوع زندان پیشنهاد داده بود. در حقوق رم متهم به اشخاص مورد اعتماد یا قضات شهر های مجاور و یا سربازان با لحاظ قرار دادن شخصیت اجتماعی آنان سپرده می شد و در مورد زنان توقیف احتیاطی آنان ممنوع بوده است و در صورت لزوم نگهداری آنان به صومعه واگذار می شد. و در فرانسه نیز تا قبل از انقلاب کبیر به موجب فرامین کیفری سال های ۱۵۳۹ و ۱۶۷۰ در مرحله بازپرسی توقیف متهم اصل و آزادی او در مواردی خاص پذیرفته می شد. اما بعد از انقلاب با حاکمیت سیستم اتهامی دفاع از حقوق و آزادی های متهم مورد توجه مقنن قرار گرفت ولی در زمان ناپلئون مجدداً تفتیشی حکمفرما شد و توقیف متهم در کلیه جرایم به بازپرس محول گردید. به همین علت در این زمان بازپرس مقتدرترین فرد لقب گرفت. با تصویب قانون ۱۷ ژوئیه ۱۹۷۰ حقوق و آزادی های فردی متهم مورد حمایت جدی قانون گذار قرار گرفت این قانون پیشرفته ترین قوانین اروپایی در خصوص بازداشت موقت می باشد و به خصوص که قانون گذار فرانسوی سعی در انطباق مواد آن با قرارداد اروپایی حقوق بشر داشته است. در ایران باستان نیز توقیف قبل از محاکمه در زمان هخامنشیان و ساسانیان وجود داشته است و ممکن بوده است که متهم مدت زیادی در بازداشت باشد و بدون اینکه دادرسی صورت گیرد. بعد از مشروطیت هم

در ایران توقیف در قوانین و مقررات جزایی پیش بینی شده بود که می توان به نظام نامه و توقیف گاه مصوب ۱۳۰۷ آیین نامه زندان ها مصوب ۱۳۴۷ و اصلاحات بعدی آن و در نهایت قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۲۹۰ و در حال حاضر قانون آیین دادرسی کیفری دادگاه های عمومی و انقلاب و قوانین متفرقه دیگر اشاره نموده و در حقوق اسلام نیز بازداشت احتیاطی سابقه داشته است. دکتر (شیخ احمد وایلی) در کتاب احکام زندان در اسلام نیز چنین فرموده است : « زندان علاوه بر این که به عنوان یکی از انواع تعزیر در اسلام به رسمیت شناخته شده است که تعیین مورد و مقدار آن به حاکم واگذار شده است) در روایات و فتاوی فقیهان به مواردی چون بازداشت کردن متهم به قتل ، بازداشت کردن بدهکاری که با وجود دارا بودن از پرداخت بدهی سر باز می زند تا به زندان برود گفته شده است.

دکتر آشوری معتقد است : در اسلام توقیف متهم هنگام دادرسی جایز است و از آن جا که زندان در حقوق اسلامی جزء در موارد استثنایی وسیله اجرای حکم نیست. دکتر آخوندی معتقد است : منظور از بازداشت توسط مقام قضایی صالح در توقیف نگاه داشتن متهم در طول تمام یا قسمتی از جریان تحقیق مقدماتی است که امکان دارد تا خاتمه دادرسی و صدور حکم نهایی و شروع به اجرای آن ادامه یابد. در حقوق اسلام همچون زندان به عنوان مجازات شناخته نشده بود و استدلال شده است که به طریق اولی توقیف قبل از محاکمه هم امری استثنایی و محدود باشد اما این استدلال چندان محکم نیست.

به هر حال قانون آیین دادرسی کیفری به عنوان آرمان عدالت خواهی ، قانون گرایی و نظم بخشی جوامع از این جهت که تضمین کننده حقوق مردم است دارای اهمیت می باشد این اولین قانون دادرسی جامع است که چهارم اسفند سال ۹۲ به تصویب رسید و بعد از ۶ ماه لازم الاجرا شد. و در این قانون از تجربیات سال های گذشته استفاده شده است و همچنین از نظام های حقوقی کشورهایمانند فرانسه ، عربستان و اردن برای تهیه آیین دادرسی جامع متناسب با نظام قضایی ما استفاده شده است.

مبحث اول : ماهیت و اقسام بازداشت موقت :

در حله ی اول باید در نظر گرفت که قرار بازداشت موقت یک قرار محدود کننده ی آزادی برای متهم می باشد یکی از آزادی های مشروع فرد در جامعه آزادی تن او است ، گاهی اوقات در جوامع پیشرفته با اختیاراتی که خود شهروندان به قانون گذار داده اند، قانون گذار را وادار به تصویب قوانینی خاص که منجر به محدود شدن این آزادی ها می شود می نمایند لذا اصل بر آزادی تن بوده و موارد محدود کننده ی این آزادی استثناء می باشد که قانون گذار این موارد را صراحتاً در قوانین موضوعه آورده است.

قرارهای تأمین کیفری متعدد هستند که قرار بازداشت موقت از شدیدترین و مهم ترین قرارها می باشد. قانون گذار اعمال این قرار تحت ضوابط و شرایطی در اختیار قضات قرار داده است. در این مبحث ابتدا به تعریف قرار بازداشت موقت پرداخته و آن را از مفاهیم مشابهی چون توقیف، جعل و حبس تفکیک می کنیم و در انتها نیز اقسام بازداشت موقت را بیان خواهیم کرد.

گفتار اول : تعریف بازداشت موقت :

بازداشت موقت از زمره شدیدترین و مهمترین قرارهای تأمین کیفری است که به موجب آن به منظور ضمانت دسترسی به متهم در مواقعی که لازم است آزادی رفت و آمد او به طور موقت سلب می گردد. نام دیگر این قرار توقیف احتیاطی بوده که در قانون آدک ۱۲۹۰ این نام آورده شده است. قرار بازداشت موقت به دلایلی از جمله سلب آزادی متهم قبل از صدور حکم محکومیت او مورد انتقاد قرار گرفته است، اما در مقابل دلایلی نیز در توجیه این عمل مطرح شده است که در ذیل این تحقیق به آن اشاره خواهیم کرد.

در ترمینولوژی حقوق بشر بین المللی نیز اصطلاح (بازداشت) به این شرح مورد تعریف قرار گرفته است : «بازداشت به دوره ای از محرومیت آزادی شخصی که از هنگام دستگیری یا توقیف شروع شده و تا زمانی که شخص مربوطه در اثر محکومیت نهایی به جهت اقدام مجرمانه اش زندانی یا آزاد می شود، اطلاق می گردد»^۱

در واقع در تعریف بازداشت باید به این ویژگی مهم هم اشاره داشت که فرد محروم از آزادی مجاز به ترک محل مربوطه به طور دلخواه نبوده و ترک مکان نیاز به دستور مقام قضایی و اداری دارد. آنچنان که این ویژگی در بند ب اصل ۱۱ از سند (قواعد سازمان ملل متحد در حمایت از نوجوانان محروم از آزادی) مصوب ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰ طی قطع نامه شماره ی ۴۵/۱۱۳ مورد تصریح قرار گرفته است.^۲

^۱ Conde, H. Victore, A Handbook of international Human Rights Terminology, Santa Barbara CA: ABC- Clio, ۲۰۰۲, second Edition, p ۶۵

^۲ United Nations Rules for The protection of Juveniles Deprived of Their Liberty: resolution adopted by the General Assembly. ۱۴ December ۱۹۹۰, A/RES/۴۵/۱۱۳

منظور از بازداشت موقت در توقیف نگه داشتن متهم در طول تمام یا قسمتی از جریان تحقیقات مقدماتی است که امکان دارد تا خاتمه دادرسی از صدور حکم نهایی و شروع به اجرای آن ادامه یابد. قرار بازداشت موقت شدیدترین نوع تأمینی است که قاضی تحقیق می تواند متهم را به تحمیل آن مجبور سازد.^۱

در تعریف دیگری آمده (بازداشت متهم عبارت است از سلب آزادی متهم و زندانی کردن او در قسمتی از تحقیقات مقدماتی توسط مقام صالح قضایی)^۲

گفتار دوم : تمیز بازداشت موقت از مفاهیم مشابه :

بازداشت موقت گاهی اوقات با واژه هایی مشابه خود مشتبه می شود. اگرچه ممکن است گاهی معنای بازداشت را داشته باشند ولی در اصل با آن متفاوت هستند.

بند اول : بازداشت موقت و توقیف (دستگیری) :

توقیف و بازداشت اگر چه هر دو مبین وجود استمرار در سلب آزادی هستند لیکن به لحاظ ظهور واژه ی بازداشت به قرار بازداشت موقت در زبان حقوقی ، این واژه غالباً در سلب آزادی قضایی به کار گرفته شده است و واژه ی توقیف بیشتر در سلب آزادی غیر قضایی استعمال شده است.^۳

توقیف که از ریشه ی وَقَفَ می باشد مصدر باب تفعیل است و در معنای لغوی همان معنی بازداشت را می دهد در قانون آدک ۱۲۹۰ از بازداشت موقت به توقیف احتیاطی یاد می شود. به همین جهت می توان نتیجه گرفت توقیف معادل بازداشت در زبان فارسی و از جهت لغوی می باشد. چیزی که در این میان لازم به ذکر است این است که بازداشت اخص تر از واژه ی توقیف می باشد به این دلیل که توقیف هم شامل اشخاص می شود و هم برای اموال به کار گرفته می شود ولی واژه بازداشت فقط برای اشخاص استفاده می شود. به هر حال این دو واژه امکان دارد به جای همدیگر مورد استفاده قرار گیرد اما به طور کلی در ماهیت موضوع تفاوتی به وجود نمی آید.

بند دوم : بازداشت موقت و تحت نظر داشتن :

^۱ آخوندی، محمود، آدک، سازمان و صلاحیت مراجع کیفری، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ هفتم، جلد دوم، ص ۱۵۴

^۲ آشوری، محمد، آدک، تهران، انتشارات سمت، جلد دوم، ص ۱۳۳

^۳ پرویزی فرد، آیت اله. آدک تطبیقی، سلب آزادی از متهم در حقوق ایران و انگلستان، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۱، ص ۵